

# IZMEĐU NACIONALNOGA IDENTITETA I IDEOLOGIJE. GRADIŠĆE KALENDAR ZA 1946. GODINU

---

ROBERT BACALJA

KATARINA IVON

---

*Sveučilište u Zadru*

*Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja*

Ulica dr. Franje Tuđmana 24i, HR – 23000 Zadar

rbacalja@unizd.hr

kivon@unizd.hr

UDK: 323.15:316.75 \*

821.163.42(091)

Izvorni znanstveni članak

Primljen: 17. 5. 2020.

Prihvaćen za tisak: 3. 11. 2020.

---

U radu se analizira prvo godište *Gradišće kalendar* koji je pokrenuo i do svoje smrti (1973.) uređivao Ignac Horvat. Novopokrenutu se publikaciju nakon Drugoga svjetskog rata Horvat odlučuje tiskati u Hrvatskoj jer za tiskanje u Austriji nisu bili stvoreni uvjeti. Donijelo je to i stanoviti urednički izazov, s obzirom na to da su se prilike u Hrvatskoj promijenile pod utjecajem novoga državnog uređenja i komunističke ideologije. Kalendar je imao važnu ulogu u razvoju gradišćanskohrvatske književnosti i kulture u poslijeratnome razdoblju, posebice zbog društvenopovijesnoga konteksta u kojemu su se našli Hrvati u Austriji. Svojim je književnim prilogima i prilogima svojih suvremenika Ignac Horvat postavio temelj novijoj gradišćanskohrvatskoj književnosti, pritom afirmirajući niz novih imena koja su obilježila književnost u Gradišću do danas (Ana Šoretić, Jurica Čenar). Analizirajući teme iz manjinske vizure, *Gradišće kalendar* ponudio je prepoznatljiv kulturni imaginarij usmjeren matičnoj kulturi potvrđujući i nezaobilaznu ulogu Ignaca Horvata u očuvanju i promicanju hrvatskoga nacionalnog identiteta.

KLJUČNE RIJEČI:

*gradišćanskohrvatska književnost, Gradišće kalendar, identitet, ideologija, Ignac Horvat*

## Uvod

Kalendarske su publikacije u životu Hrvata koji su živjeli u zapadnoj Ugarskoj odigrale važnu ulogu u očuvanju nacionalnoga identiteta, osobito zbog njihove recepcije koja se u prvome redu vezuje za obiteljski krug. Iako su kalendarske publikacije u okvirima matične književnosti i kulture u 20. stoljeću postajale anakronična pojava, zanimljivo je primijetiti da su izvan matičnoga prostora, u kulturi hrvatskih nacionalnih manjina, i dalje omiljeno štivo. Povezujemo to i sa specifičnošću gradišćanskohrvatske književnosti koju je u prvome redu, prema riječima Milorada Stojevića (1992: 47), obilježila “pragmatska vezanost za izvanliterarni kontekst” koji su u konačnici obilježila dva čimbenika: očuvanje jezika kao pokazatelja nacionalnoga identiteta i želja za “učinkovitošću predmetnotematskih razina književnoga teksta” koja vrlo često nije u sinergiji s estetskom dimenzijom samoga teksta.

Stojević (2006: 11) navodi da je za gradišćanskohrvatsku književnost važnija recepcija nego književne ili neknjiževne značajke same strukture, pritom ističući da upravo ta recepcija otkriva njezine određene strukture te da je riječ o “atipičnoj i specifičnoj” pojavi. Također joj pripisuje i određenu ideologičnost, odnosno činjenicu da se njezin “književnosni” identitet često prožima s neestetskim značajkama (socijalnim, religijskim, etničkim) stvarajući privid književnoga (kao primjer ističe Katoličku Crkvu kao autoidentifikaciju gradišćanskih Hrvata i u tome kontekstu njezino značenje za gradišćanskohrvatsku književnost). Navedeno zasigurno vodi i drugačijemu iščitavanju kalendarskih publikacija koje nastaju u okvirima gradišćanskohrvatske književnosti, ali i korespondira s umanjenim interesom za kalendarske publikacije književnopovijesnih i književnoteorijskih istraživanja u matičnoj kulturi koja se intenziviraju tek u novije vrijeme, osvješćivanjem znatnijeg performativnog potencijala periodike, posebice kalendarskoga diskursa.

S druge strane, u kontekstu se gradišćanskohrvatske književnosti kalendari pojavljuju početkom 19. stoljeća, a za “početak kalendarskog štiva u književnosti uzima se 1806. *Nóvi horvaczki kalendar* koji se smatra najstarijim kalendarom gradišćanskih Hrvata, a koji je do 70-tih godina 20. stoljeća bio nepoznat” (Zvonarich 2013: 168). Kao drugo kalendarsko izdanje u okvirima gradišćanskohrvatske književnosti navodi se tek 1864. godina i *Kerstjansko-katoliczanski kalendar*. Benčić (2016: 306–307) ističe da se u zapadnoj Ugarskoj može pratiti bogata kalendarska praksa od sredine 19. stoljeća, tj. od 1864., a upućuje i na starija izdanja i istraživanje prof. Hadrovicsa: “ki nam je pokazao na egzistenciju jednog **horvaczkoga kalendara** iz 1806., štampan u Šopronu, pak uz sve to se zvao ‘novi’ ada je skoro dopušćeno

misлити i na jednoga starijega”.<sup>1</sup>

## MATE MARŠIĆ MILORADIĆ I KALENDAR SVETE FAMILIJE

Na početku dvadesetoga stoljeća pratimo živu nakladničku djelatnost u zapadnoj Ugarskoj, a riječ je o preporodu izdavaštva na tome području. Martin Meršić st. govori u svojim *Spominikima* da se 1902. okupio niz hrvatskih domoljuba oko ideje tiskanja novoga kalendara:

Našli su me hrvatski rodoljubi – hvala Bogu i hvala njim – i na Nimci. Krajnyák Ede, požonski gimnazijski profesor me 1902. ljeta 15. aprila danim pismom poišće i mi oznani, da kanidu sadržajan, dostojno opravan, ilustriran, pak svjedeno lakocjen kalendar izdati. Na ovo djelo se je sastavio pod glavnim urednikom Meršićem, kemljanskim farnikom, suradnički odbor, koga kotrigi su dosle 1. Anton Horvath kapucina, 2. File Szedenik, 3. Mušković. Da je navo pozvao i Franca Ferčka farnika, ter sad poziva i mene (Meršić 1993: 184).

Novomu je kalendaru trebalo osnovni ton dati takvo izdavaštvo u matičnoj kulturi. Martin Meršić st. ističe da mu je dao spomenuti požunski profesor nešto tiskanih kalendara iz Hrvatske, *Danicu* iz 1898. i 1900., te da članke prevede na njihovo narječje (Meršić 1993: 184).

Zanimljivo je, kako navodi, da je dobio svežanj slovenskih i južnohrvatskih kalendara – iz čega iščitavamo Meršićevo geopolitičko određenje matične književnosti – ona je bliska, ali južnohrvatska u istoj državi, Austro-Ugarskoj. No i pored toga što se, kako ističe, počeo prevoditi i pripremati građu za novu tiskovinu, plan nije uspio. Ovdje je važno istaknuti, kako navodi Martin Meršić st., da je možda razlog tomu odustajanju i to

<sup>1</sup> Vatroslav Jagić istaknuo je ulogu obitelji u očuvanju narodnoga duha krajem šezdesetih godina devetnaestoga stoljeća (u prvome broju novopokrenutoga *Vienca*) kada se hrvatska književnost i kultura nakon apsolutizma i nagodbe okretala novomu razvojnem razdoblju: “Prvi i najjači bedem narodne egzistencije – to je probudjena svijest narodnosti u familiji, ljubav prema svim pojavom domaćega, narodnog života u kući, što no kažu, na ognjištu porodičnom. Narod, u kojega se ljubav domovine kao najveća svetinja gaji u svakoj kući, u svakoj porodici – nema se rad šta bojati, jer se utvrdio obranom, preko koje ne će provaliti neprijatelj-tudjinac, ma sve druge naspe razrušio i sve ostale zidove pridobio.” Obitelj, kako navodi Jagić, treba štititi i njegovati hrvatski jezik i književnost, što se baš i nije događalo u to doba jer se u obitelji “tudjom pjesmom uspava ono milo čedo u kolijevci, tudjom riečju usadjuje u mladjahno srce prve nauke i opomene roditeljske” (Jagić 1869: 20). Detaljnije o Jagićevim prikazima novije hrvatske književnosti u: Bacalja (2007: 353–366).

što je “sumnja, tužba panslavizma plan potkopala i zrušila” (Meršić 1993: 184).

Taj je neuspjeh potaknuo neke aktere da se jače povežu, Meršić Miloradić uspio je od prijatelja dr. Sinka, koji je prema Meršiću st. bio ravnatelj ondašnjega dijecezanskog tiska, dobiti mogućnost da se hrvatski kalendar tiska biskupijskim sredstvima i potporom, po uzoru na rašireni mađarski kalendar *Szent Csalad Naptar*. Borenićev kalendar smatra preuzetim: “Mer imali smo i u onu dob kakov kalendar, Kršč. kat. kalendar za ljeto 1903. od Martina Borenića, XIII. tečaj, ali od toga sadržaj biše nek ‘medena voda’ iz nimškog prevodjene ganutljive povidajke, štorice, ka-ta jako čemerna pjesma” (Meršić 1993: 185–186). Polazište je izvorni kalendar, odnosno narodno i vjerski osviještena publikacija, pa se tako može iščitavati oduševljenje urednika i suradnika o uvodnoj pjesmi Mate Meršića Miloradića (“Širom-barom s našim darom, kalendarom”) za koju Martin Meršić stariji ističe: “Tako ča slatkougodnoga još nismo štali u hrvatskom jeziku.” (Meršić 1993: 186) Meršić Miloradić je dotaknuo u navedenoj uvodnoj pjesmi (možemo reći programatskoj) odgojnu ulogu kalendara i odvrćanje od loših navika: “Nećeš po večernji služiti krčmarom, / Niti pijan k domu puzit širom-barom. // Nego ćeš va hladi na zelenoj travi, / Va srci s veseljem, s razumom va glavi, / Lipe jačke jačit po zakonu starom, / Ke va kalendari najdeš širom-barom” (Meršić Miloradić 1978: 371–372). U uvodnoj “besjedi” Meršić također ističe hrvatski obilježen sadržaj koji će upravo u narodu pokrenuti nacionalni osjećaj, pa će se “(...) jačiti hrvatske miline, / Da hrvatski glušu brižići, doline. . .” (Meršić Miloradić 1978: 371–372).

Meršić Miloradić upućuje na slogu Hrvata i Mađara smatrajući da radikalizam nije dobar jer takva politika vodi u propast. Zalaže se za suživot, razum i suradnju, upozorava ih da ne vjeruju novinama što pišu, da se ugledaju na svoje duhovnike, ali se također obara i na svećenstvo. Kalendari za nastupajuću godinu 1903. bili su brojni u Hrvata toga doba, pa je uz Borenićev *Kesrstjansko-katoličanski kalendar* izišao i *Hervatski kalendar sv. Antona Paduanskog* koji je uredio Ivan Domanović i novi *Kalendar Svete Familije* čije je uredništvo potpisao Mate Meršić (Benčić 2017: 112). Novopokrenuti je kalendar donosio izvornu građu, a posebno se u prvome godištu istaknuo urednik Meršić Miloradić koji je probrao usmene pjesme (“Jačke po starinu”), objavio prijevod Puškinove *Bajke o ribaru i ribici* (“Zlata riba iz ruskoga po Puškinu”), zatim pjesme “Mlinici – pjesmice”, “Pjesma Vidu Došenu” te tekstove “Kako stariotac štorice povidaju” i “Kako povidaju staramati štorice” (Meršić 1993: 186). Književne priloge objavili su i Anton Horvath, Mate Horvath, File Sedenik i dr. Izdavački je pothvat odmah prihvaćen jer se željno očekivao, posebice kao forma koja je u narodu dotad imala dobru recepciju: “Naši kalendari su bili jedini na širokom polju rustikalnoga duhovnog stola. Prez konkurencije. I hižni otac, hižna mati su se u dugi zimski dani sjeli za stol, sakupili familiju i štali iz kalendara” (Benčić 2016:

306). Navedeno, svakako, iz sociokulturološke perspektive kalendarskim publikacijama osigurava i emotivnu vrijednost te ih određuje i simbolom nacionalnoga identiteta koji je usmjeren vlastitoj tradiciji. Meršić st. ističe da je kalendar polučio i financijski uspjeh: “Biškupska štampa nij nadoplaćivala za njega, nego dobivala. Evo jedan popis kupcov kalendara znam iz ljeta 1921, kaže prik 4000 Expl.” (Meršić 1993: 187)

Zanimljiv je i onaj podatak Ignaca Horvata iz 1972., da je unatoč proteku od sedamdeset godina kalendar čitao isti broj pretplatnika, dakle 4000, kao i te 1902. kada je izašao *Kalendar Svete Familije* za nastupajuću 1903. godinu Matije Meršića Miloradića. Kalendar je imao široku recepciju o kojoj piše i Mate Karall 1907., pritom ističući da se unatoč činjenici da se hrvatski govori samo u Mošonskoj, Šopronscoj te u Željezanskoj biskupiji kalendar brzo rasprodao. Autor svjedoči i o recepciju u Hrvatskoj: “Vreda po tom sam se pominao s človikom, ki je ne davno Zagrebi bio, ter mi povidao da je onde kod knjigara – mi se vidi da je rekao – kod knjigara Kugli i Deutch, vidio naš kalendar. No glej! – reku, Zagreb je daleko pak je i tamo došao” (Karall 2000: 83). Nakon toga Karall ističe da će nekoliko primjeraka poslati i u Ameriku (Karall 2000: 83). Benčić navodi da je kalendar ostao najomiljeniji žanr u izdavaštvu u Gradišću: “Znanje i informacija da su oni do danas najbrojnija, najproširenija, a mislim i najobljubljenija knjiga gradišćanskih Hrvatov nam po sebi mora biti zadovoljstvo” (Benčić 2016: 307). Podatak upućuje na činjenicu da su kalendarske publikacije, iako su u okvirima matične kulture s vremenom postale anakrona pojava, itekako očuvana pojava izvan njezina okvira. Razloge možemo tražiti i u kontinuiranoj želji za očuvanjem nacionalnoga identiteta, ali i bliskoga odnosa s matičnom kulturom. Na tome je tragu i utilitarističko poimanje funkcije književnosti koje je temeljna odlika kalendarskoga diskursa te tendenciozan način pisanja koji je usmjeren na pouku i rasonodu. Upravo je Miloradićev kalendar, *Kalendar Svete Familije*, započeo intenzivnije književno stvaranje u Hrvata u zapadnoj Ugarskoj koje je onda nastavljeno u brojnim publikacijama između dva svjetska rata za koje se ističe da je: “(...) po priključenju k Austriji prava orgija u izdavanju kalendarov: *KALENDAR GRADJANSKE DRŽAVE*, kašnje *HRVATSKI KALENDAR GRADIŠČA*; *NAŠ KALENDAR*, *KALENDAR sv. MIHOVILA*, *sv. JOŽEFA*, *NAŠA DOMOVINA* it d.” (Benčić 2016: 307)

## KALENDARSKE PUBLIKACIJE — SIMBOL(I) NACIONALNOGA IDENTITETA IZVAN MATIČNE KULTURE

Kalendarski diskurs stvara posebno koncipiran svijet čija je temeljna značajka utilitarnost, što bi sadržajno i odgovaralo kulturi nacionalnih manjina koja je većinom fokusirana na očuvanje nacionalnoga identiteta i očuvanje odnosa s kulturom od koje

je odvojena. Spomenuli smo i uvjetnu marginalizaciju kalendara upravo zbog prioritete funkcionalnosti teksta. Razloge Divna Zečević (1982: 7) iščitava u nemogućnosti udovoljavanja kalendarskoga štiva estetskim kriterijima te u odnosu didaktičke književnosti i književnosti koju smatramo umjetničkom i njihovoj međusobnoj isključivosti. Konkretnije, didaktičke su se karakteristike djela izbjegavale u kontekstu književne teorije i književne povijesti te se u tome slučaju naglašavala neknjiževna funkcija književnosti koja je imala zadaću “političke i moralne poduke čitateljstva”. Kad se u teorijskoj literaturi vrstovno određuje koledar/kalendar, treba imati na umu da je riječ o specifičnim publikacijama, prvim periodicima, žanrovskome hibridu knjiga, novina i časopisa te “uvjetno” marginalnim fenomenima hrvatske književnosti. Vjekoslav Maštrović određuje ih kao formu koja se pozicionira između knjiga i periodike u užemu smislu (časopisi i novine), a njihovu vrijednost koledara/kalendara iščitava i u tome “što su po sadržaju redovito zanimljivi zbornici raznih struka i književnih priloga” (Maštrović 1957: 271)<sup>2</sup>. Divna Zečević kalendarske publikacije iščitava kao preteču novinstvu, upravo zbog odabira pučkoga diskursa u kojemu informacija biva uzdignuta na višu razinu poprimajući specifičan “pučki karakter”<sup>3</sup>, dok je s druge strane Vinko Brešić (2005: 19–21) u kalendarima uočio specifičan književni model koji je poslužio u tranziciji hrvatske kulture iz usmenoga u pisani oblik, ujedno utječući na stvaranje književne publike i književnoga tržišta. Iako se kalendarske knjižice javljaju već u 18. stoljeću, kalendar tek u drugoj polovici 19. stoljeća postaju najraširenije pučke knjige te je njihova uloga nezaobilazna u formiranju “hrvatske čitateljske publike”<sup>4</sup>, pridodat ćemo i njihovu ulogu u procesu nacionalne integracije. Svojom osnovnom zadaćom širenja narodne prosvjete i buđenja nacionalne svijesti prethodnice su hrvatskomu narodnom preporodu, kako u sjevernoj Hrvatskoj tako i u Dalmaciji, što svakako otvara mogućnost ideološkoga iščitavanja kalendara. Potvrdu nalazimo i u tvrdnji Divne Zečević (Bošković Stulli i Zečević 1978: 468) da je “pučki književni fenomen” upravo u 19. stoljeću dobio iznimnu književnu poziciju, s obzirom na to da je društvena situacija inzistirala na “razvijanju kolektivnih osjećaja”, ali je, kako ističe autorica, pučka poetika jedina i mogla ispuniti potrebnu utilitarnu ulogu. Milovan Tatarin u članku “Uloga pučkih kalendara u stvaranju hrvatske čitateljske publike. Kalendar Ignjata Alojzija Brlića” pridaje kalendarskim publikacijama

<sup>2</sup> Opširnije u: Bacalja (2015).

<sup>3</sup> Dodirne točke pučke književnosti i žurnalizma Divna Zečević vidi u pitanjima poetike, odnosno kategoriji istinitosti kojoj zajednički teže i pučka književnost i novinstvo. O pučkim književnim tvorevinama u književnoj i neknjiževnoj funkciji te počecima razdvajanja novinstva i književnosti, opširnije u: Bošković Stulli i Zečević (1978: 468–525).

<sup>4</sup> Opširnije u: Bošković Stulli i Zečević (1978: 471); Tatarin (2008: 107–141).

veliku važnost u kontekstu opismenjavanja i širenja književne riječi među socijalno i obrazovno nižim društvenim slojevima, i to paralelno s izlaženjem *Danice*, što bi u kulturološkome smislu sugeriralo i socijalnu ambivalenciju i odmjeravanje društvene moći, ali i impliciralo specifičan kalendarski diskurs. Nedvojbeno je da kalendarski diskurs ima svoje specifičnosti, u prvome redu prepoznatljivo formalno (astronomski, vremenski i kalendarski podatci, shematizam, zabavno-poučni dio koji je podijeljen na rubrike) oblikovanje i (pučkknjiževnu) žanrovsku strukturu koja implicira prepoznatljiv imaginarij temeljen na “statičnom”, “konzervativnom” i “regresivnom” diskursu (Zečević 1982: 128), a u ulozi implicitnoga čitatelja pojavljuje se, u obiteljskome krugu okupljena, široko percipirana društvena zajednica koju treba obrazovati, podučiti, ponuditi joj određene vrijednosti te preko određenih sadržaja u specifičnome trenutku i ideološki njome manipulirati (Ivon 2018: 27).

Divna Zečević podcrtala je neke odrednice ustrojstva kalendarskih tekstova koje su pokazale svoj značenjski potencijal, a navodimo ih taksativno: kalendarski diskurs podliježe utilitarističkomu shvaćanju funkcije književnosti; izbor činjenica/informacija u kalendarskome diskursu nije slučajna, iako je naglašena “istinitost” te potkrijepljena stvarnim događajima (izvori, dokumenti, svjedoci), ipak se stvara slika otklona od stvarnoga događaja te se informacija uzdiže na razinu višega smisla, a tekst postaje tendenciozan i usmjeren na pouku; pučka poetika ostvaruje se u snažnoj sinergiji: vijesti, pouke i razonode te nosi biljeg konteksta; usmena književnost u kalendarskim okvirima mijenja svoju funkciju, usmenoknjiževni diskurs transformira se u poučne (univerzalne) primjere junaštva i sukoba s neprijateljima; kalendarski diskurs oblikuje čvrsto koncipiran svijet koji je konzervativan u statičnoj viziji poretka te izrazito regresivno usmjeren. Konačno, kalendari imaju i svoju tradiciju izlaženja u kontinuitetu hrvatske književnosti i kulture.<sup>5</sup>

## GRADIŠĆE KALENDAR ZA 1946. – IGNAC HORVAT

Ignac Horvat pokretanjem kalendara *Gradišće* nakon Drugoga svjetskog rata otvara prostor novomu uzletu gradišćanskohrvatske književnosti i kulture. Objavljivanje ka-

<sup>5</sup> Opširnije u: Bošković Stulli i Zečević (1978: 489–496). Slavonija i Podunavlje imaju značajan kontinuitet u izdavanju koledara. Milovan Tatarin u kontinuitetu od sto dvadeset godina navodi sljedeće autore: Đuro Rapić (1743. i 1744.), Jerolim Lipovčić (1745. – 1755.), Emerik Pavić (1746. – 1780. u Budimu uređuje koledar), Marijan Lanosović (1778. – 1786.), Aleksandar Tomiković (1793. – 1817. u Osijeku izdaje *Novi i stari svetodanik iliti kalendar ilirički*), Adam Filipović Heldentalški (1822. – 1867. u Osijeku izdaje *Novi i stari kalendar slavonski*), Antun Nagy (1813. – 1823. u Budimu/Pešti izdaje *Novi i stari kalendar ilirički*), Ignjat Alojzije Brlić (1836. – 1855. u Budimu izdaje *Novouređeni ilirski kalendar ili Svetodanik*). Detaljnije u: Tatarin (2008: 108).

lendara pratimo do danas, a posljednjih 12 godina uređuje ga Ingrid Klemenčić i dalje slijedeći zacrtane programske i sadržajne smjernice, nudeći rubrike vjerskoga, povijesnoga i književnoga karaktera. Upravo u tome prvom godištu objavljuju se brojni književni prilozi, a uz vlastite Horvat objavljuje i tekstove Petra Jandriševića, prozaika koji je stvarao između dva svjetska rata, zadnje napisane pjesme Dometra Lemperga iz 1944., poeziju Josipa Pepija Radostića, ujedno otvarajući u sljedećim brojevima put autorima koji su zbog rata zaustavljeni u stvaranju (Beli Schreineru, Fridriku Bintingeru, Feriju Sučiću), kao i novima piscima koji će se afirmirati u poraću i koji će osnažiti gradišćanskohrvatsku književnost: Augustinu Blazoviću, Antonu Leopoldu, Jošku Weidingeru, Vladimiru Vukoviću i generaciji afirmiranoj u sedamdesetim godinama dvadesetoga stoljeća Ani Šoretić, Jurici Čenaru i dr. Nikola je Benčić ponajbolje naznačio kontekst i važnost pokretanja *Gradišće kalendara*: “Književni se izraz za vrijeme nacionalsocijalizma prekinuo i nastavljen je tamo gdje su književnicima brutalno oduzeta pera iz ruku, slikarima kistovi. Mnoga imena poznata iz ranijeg vremena pojavljuju se u kalendaru od 1946, kao da su samo drijemali i čekali da se njihova djela ponovno objave: Ignac Horvat, Bela Schreiner, Martin Meršić ml., Ferdinand Sinković, Pepi Radostić, Rodoljub (Tome Sučić), Alfons Kornfield” (Benčić 1995: 267). O recepciji *Kalendar* koji je postao središnja publikacija gradišćanskohrvatske kulture možda najbolje kazuje pjesma Antuna Leopolda “Kaplje iz jednog pera” koja je posvećena Ignacu Horvatu:

Novi časi – volja stara. / Vjerno oko svoje išće... / Stari majstor put otvara, /  
Šalje **Kalendar Gradišće**. / Naš prijatelj skrbno kuca / Na hrvatska svaka vrata:  
Otvorite! Zora puca! / Staro-mlada zora zlata! / (...) Puni svežnji i košarke, /  
Nauk, zabav, smih i hihot, / Riči blage, tople, žarke / **S perom kroz selo i život!**  
(Leopold 1975: 42)

Prepoznaje se tu i sadržaj, i značenje, i uloga, te istaknuta specifična kalendarska poetika koja se ostvaruje u kalendarima do danas. Ona je okrenuta narodu – pučki orijentirana, autor aludira i na povijesno vrijeme kada se budila hrvatska kultura u zapadnoj Ugarskoj, kada je Meršić Miloradić napisao pjesmu 1910., i kada spominje Preradovićevu *Zoru* na jugu Hrvatske – prema onoj Zori koja se upravo tih “preporodnih” godina događala u domicilnome prostoru, ali isto tako i nakon Drugoga svjetskog rata u središnjoj publikaciji koju je utemeljio unatrag sedamdeset pet godina Ignac Horvat, pritom potvrđujući odliku kalendarskoga diskursa u kojemu se povijesni događaj transformira u poučan, suvremeno primjenjiv primjer<sup>6</sup>. Sadržaj kalendara po-

<sup>6</sup> Peritekstualni elementi kalendarske publikacije: *Gradišće kalendar* 1946. Podnaslov: *Kalendar gra-*

dijeljen je na nekoliko dijelova prateći prepoznatljivo kalendarsko oblikovanje. Prvi je dio kalendarski, započinje datumima početaka godišnjih doba, Mjesečevim mjesecima, izlaskom i zalaskom Sunca te je stranično prikazan svaki mjesec u godini po tjednima te rečenicom kojom se opisuju vremenske prilike u mjesecu i njihov utjecaj na vrijeme u ostalim mjesecima. Ostavljen je i prazan prostor za upisivanje i praćenje aktivnosti u tome mjesecu. Drugi dio odnosi se na referencijalne prozne tekstove koji imaju intenciju poduke, a tematiziraju vrijeme između dva svjetska rata i Drugi svjetski rat te njegov utjecaj na Gradišće i gradišćanske Hrvate, najtransparentniji su naslovi “Gradišćansko hrvatstvo pod nacionalsocijalizmom”, “Naši borci i mučenici”, “Kako su prešla naša sela kroz boj”, “Kako je završil Drugi svitski boj”, “Borba narodov Jugoslavije za slobodu”, u kontekstu te skupine tekstova vrlo se jasno ogleda ideologija poslijeratnoga vremena. Na istome je tragu i početak književnoga dijela *Gradišće kalendar*, što se potvrđuje objavom partizanskoga niza s početnom Nazorovom pjesmom “Titov ‘Napried’”. Samo nekoliko stranica nakon kalendar donosi “Pjesme iz hrvatske književnosti” s kanonskim autorima hrvatske književnosti (Gundulićem, Marulićem, Frankopanom, Preradovićem, Kranjčevićem, Harambašićem i ostalima). Objavljuje se i shematizam te tipične kalendarske rubrike: “Zdravlje sela”, “Gospodarstvo”, “Zanimljivosti” i “Zagonetke”. Naravno da je Horvat započeo kalendar trajnom vrijednošću gradišćanskohrvatske književnosti, Matom Miloradićem, odnosno njegovom pjesmom “Molitva” u kojoj zasigurno urednik pronalazi ondašnji osjećaj koji ispunja cijeli narod: “Bože ki si na visini, / Ki narodom živit daš, / Vsega svita Kralj jedini, / Kralj, Otac, Branitelj naš! / Ta hrvatski narod mali / Rad bi živit, rast i cvast!” (Miloradić 1946: 29)

*Kalendar Gradišće* za nastupajuću 1946. tiskan je u Zagrebu 1945. u tiskari Nakladnoga zavoda Hrvatske u Zagrebu, a nakladnik mu je Hrvatsko kulturno društvo u Gradišću. Uredništvo potpisuje Ignac Horvat koji je već dugo bio prisutan u hrvatskome nakladništvu u Gradišću.<sup>7</sup> Prvi je tekst u kalendaru naslovljen “Postanak

dišćanskih Hrvatov za leto 1946. Vrime pojavljenja: pred nastupajuću 1946. godinu, 1945. godine. Mjesto štampanja: Zagreb, Nakladni zavod Hrvatske u Zagrebu. Tendencije: vjera, kultura, politika, jačanje narodne svisti. Način pojavljenja: godišnje. Format i stupci: 17x24, dva. Opseg: 183 stranice. Izdavač: Hrvatsko kulturno društvo u Gradišću. Urednik: Ignac Horvat 1946. – 1973. (1973. suurednik je Feri Sučić), od 1974. godine urednik je Feri Sučić te od 1989. Tome Schneider.

<sup>7</sup> Njegova je prva urednička objava bila u *Kršćanskim hrvatskim novinama* koje su počele izlaziti 1922. godine u Beču gdje su izašla samo četiri broja, nakon čega su se ugasile. Svoj literarni rad nastavlja iste godine u novopokrenutim *Hrvatskim novinama* koje izlaze u prosincu 1922. (usp. M. M. 1974: 34). Potpisuje uredništvo *Katoličanskoga ljudskoga saveza* 1931. godine te je urednik *Ljetne knjige Hrvatskoga kulturnog društva* (usp. M. M. 1974: 34): “Od 1933. do 1973. bio je urednik naših kalendarov, ke je on dignuo na visok literarni nivo.” Opširnije u: M. M. (1974: 3). O životu i aktivnostima Ignaca Horvata više u: Stojević (1994).

kalendara” u kojemu glavni urednik objašnjava korijen riječi kalendar koja “dolazi od grčke riječi ‘kalein’”, što znači izvikivati. “Stari naime svećenici, koji su se bavili zvjezdoznanstvom, javno su izvikivali dan nastanka mlađaka, početak novog mjeseca, pa se ti dani najavljivanja mlađaka prozvaše Kalende, a od toga nastala je riječ kalendar” (Horvat 1946: 30). Intencija je nakladnika te 1945. godine bila povezivanje Hrvata iz Gradišća s matičnom zemljom što se može pretpostaviti iz objavljenih fotografija odmah iza naslovnice. Na fotografiji s naslovom “Pogled na moderni dio Zagreba” donosi se motiv hotela Esplanade s parkom. U kalendaru se po mjesecima objavljuju fotografije: Beograda (Narodna skupština), Zagreba, Hrvatskoga narodnog kazališta u Zagrebu, Ljubljane, Sarajeva, Cetinja, Skoplja, ali i zemalja istočnoga lagersa izvan ondašnje Jugoslavije: Sofije, Moskve, Kijeva, Praga, Bratislave, Varšave, onih zemalja koje su u tome trenutku do Rezolucije Informbiroa bile u prijateljskome savezu s novom komunističkom tvorevinom FNRJ. Očita je namjera povezivanja i upoznavanja Hrvata u Gradišću s novom matičnom domovinom utemeljenom 1945. godine. Svakako da je u takvu društvenopolitičkom kontekstu u kalendaru na početku ponuđen referencijalan i angažiran tekst koji potpisuje Ignac Horvat “Naš put u novo razdoblje”, a koji govori o budućemu životu Hrvata u Austriji. Tekst je podijeljen u dva dijela, odnosno donose se dva odgovora na retoričko pitanje koje urednik postavlja: “1. To je put hrvatskog kulturnog jedinstva i 2. Naš put u novo razdoblje je put narodne demokracije”.

Ignac Horvat vraća se u povijesne odnose Hrvata sa svojom pradomovinom, pritom kao prijelomnu godinu navodi završetak Prvoga svjetskog rata i neodređen položaj Hrvata koji nisu znali kamo će pripasti. Ističe da se Hrvatima teško bilo iz mađarskoga kulturnog kruga okrenuti novoj domovini i ponovno započeti raditi na narodnoj stvari. Presudno je bilo okretanje matičnoj kulturi između dva svjetska rata:

Tada nam je došlo kot neko očitovanje: A nismo li mi Hrvati? Ne pripadamo li u raj-vrt, koga je Bog za Hrvate stvoril? (...) Tako smo se presadili na humus-zemlju hrvatske kulture. I to je bil znamda najrevolucionarniji i najdalekosežniji duhovni preokret u našoj povesti posle 400 let, ča živimo ovde u diaspori-raštrkanosti, odlučeni od svoje braće na jugu. Svisni svog vlašćega uboštvu i ograničeni tesnim obzorjem svoga domačega prosvetnoga neba, počeli smo širiti naša krila i pružiti ruke doli na jug (Horvat 1946: 31–32).

Treba istaknuti da je veza s Matom Ujevićem pridonijela povezivanju Gradišća s matičnom zemljom između dva svjetska rata. Sam Horvat ističe taj trenutak u kalendaru *Gradišće* za 1968. godinu u članku “S Matom Ujevićem kroz Hrvatsku” kada ih

je 1930. pozvao u ime Središnjega odbora za euharistijski kongres SHS (Horvat 1968: 72). Horvat ističe da je to bilo presudno za povezivanje i sam njegov susret sa starom domovinom:

...kad je ljeta 1930. pozivao Hrvate katoličane cijeloga svita u Zagreb, mislio i na svoju braću u Gradišću. I oni su svi, Mate Ujević i Odbor, sa sigurnošću očekivali, da će nas doći veća grupa iz Gradišća. No, kot nam je bila ončas Hrvatska – ne po našoj krivici – daleka zemlja, odazvala se je na poziv Središnjeg odbora samo nas trojica, naime školski ravnatelj Slavko Marhold i Fridrih Alfons, pak pisac ovih redov (Horvat 1968: 72).

Prema Horvatu, mađarski je nacionalizam prije sprječavao Hrvate u jačemu povezivanju s pradomovinom, a između dva rata ipak je ostvarena zavidna suradnja uz sve prepreke koje je diktatura u Kraljevini Jugoslaviji nametala Hrvatima (Horvat 1946: 32).

Horvat u označivanju puta u novo razdoblje polazi od činjenice da je struktura stanovništva (uglavnom seljačkoga) diktirala kulturni razvoj i da je presudno za to bilo odlazanje mladih ljudi u grad – “varoš” gdje su narasle kulturne potrebe koje su jednako povoljno utjecale na kulturne potrebe ljudi koji su ostali živjeti na selu, kao i onih u gradu. U promišljanju o novome razdoblju i položaju gradišćanskih Hrvata ističe da se to može dogoditi ako se poboljšaju gospodarske i kulturne prilike na selu za što nije samo odgovoran narod već i sama nova Republika Austrija, odnosno kako piše “to je uglavnom posao nove naše demokratske države” (Horvat 1946: 32). Napominje da je presudno da se radi s mladima te da je upravo obitelj čuvar nacionalnoga identiteta:

Ali naša je zadaća, i to će biti njihov spas, da ih još dok su doma odgojimo dobrim Hrvatom i Hrvaticom, kim leži narodna svist duboko u srcu i ljubavi k svomu rodu buktu živo u žilah, tako da oni svoje hrvatstvo nikad ne zataju, kako se ne odreću ni svoje vere. A da tako bude, mi im moramo širom otvoriti vsa vrata i vratašca hrvatske narodne blagajne: hrvatske povesti, prosvete i književnosti; mi ih moramo očarati s obiljem naših kulturnih dobara; mi moramo iskoristiti vsa sredstva modernog uljudbenoga, civilizovanoga života – uključivo i kino ter radio – da oni i kasnije, daleko do doma, i u tuđoj okolini, u tuđoj gradskoj nošnji ostanu uvek Hrvati, ponosni iskreno na svoje hrvatstvo (Horvat 1946: 33).

Napominje da je za tu stvar od presudnoga značenja uvođenje jedinstvenoga jezika.

No ipak navodi da to ne znači zaboravljanje jezika kojim se govori u Gradišću i da će njime govoriti najveći dio hrvatskoga naroda u svakodnevnoj komunikaciji, no predlaže da učeni ljudi govore “jezik svih Hrvatov” (Horvat 1946: 33). Autor ističe jasnu hrvatsku jezičnu politiku jer se gradišćanski Hrvati nisu htjeli odreći svojega hrvatskog jezika koji je ondašnja komunistička vlast nastojala unificirati po modelu hrvatskosrpski/srpskohrvatski (Horvat 1946: 33).

Drugim naznačenim odgovorom “2. Naš put u novo razdoblje je put narodne demokracije” Horvat ističe da cijeli hrvatski narod u Gradišću mora odlučivati svojim glasom, ali i odgovornošću, o svim pitanjima i problemima koji se pred njih postavljaju, osobito za svoju budućnost i razvoj:

U njoj mora odsle naš selski narod – a to prez razlike političke pripadnosti – delotvorno delzimati; to znači: on mora ne samo da od časa do časa saopći svojim školovanim sunarodnjakom, “peljačem”, svoje misli, želje i tuge, nego on će u toj našoj narodnoj organizaciji zaista vladati i ladati (Horvat 1946: 33).

U tome smjeru pokazuje primjer Mate Meršića Miloradića koji je njih tada “mlade borce – u letu 1923. pozdravil i potaknul na narodno delo naš starac – prorok Miloradić ...” (Horvat 1946: 34). U članku “Gradišćansko hrvatstvo pod nacionalsocijalizmom” Horvat potanko iznosi sve probleme koji su zadesili Hrvate u Gradišću od dolaska nacista:

Kolikom doslednošću je NS proganjal Hrvatsko kulturno društvo, pokazalo se je i u tom, da su stali njegovi odborniki, dokle još nisu bili na vojski, pod posebnim paskom Gestapa; a da ih vlada nije dala redom uhapsiti, bilo je opet nek radi toga, ča joj je opstanje Hrv. kulturnoga društva služilo kako neki dokaz nacionalne strpljivosti pred svitom (Horvat 1946: 36).

Posebno naglašava kako je teško bilo Hrvatima koji su mobilizirani u vojsku. Nisu smjeli govoriti hrvatski u vojarnama, a nakon što je 1941. godine izvršen napad na Jugoslaviju, šalju ih na to ratište kao “tumače”:

Ali nut, opet jedna podmuklost, himbenost hitlerovcev: Dok su vojački komandanti prepovidali vsaku glasnu hrvatsku rič u kasarah, čim se začel boj proti Jugoslaviji, naše su vojake upravo lovili i silili, da idu u tumače. Tako je dospil već ki gradišćanski hrvatski vojnik na jugoslavensku frontu. A to je bila za njega najveća kaštiga (Horvat 1946: 36).

Nacistički je režim proganjao i hrvatski tisak, pa su već 1939. ugašene *Male crikvene i školske novine* pod izlikom da nema papira za tiskanje “jer mu se s pozivom na mjere štednje uvjetovane ratnom privredom više nije stavljao na raspolaganje papir” (Schlag 1995: 191). *Hrvatske novine* sami su novinari i čitatelji napustili, te su u travnju 1942. prestale izlaziti. Tadašnji urednik Mate Feržin obrazlaže to povećanjem troškova i nemogućnosti da se unatoč interesu održe:

Ja znam, da ste vi rado imali i rado štali Hrvatske Novine, ča posvidočuju vse više naručbe u zadnjem vrjmenu, vse veći interes štiteljev za nje. Pak vsejedeno, došla je dob lučenja, ar vsu ljubav i povezanost zastiru črni oblaki materijalnih teškoć. (Feržin 1985: 90)

Godinu kasnije prestao je izlaziti, kako ističe Horvat, i kalendar tako da su gradišćanski Hrvati upravo u jeku rata ostali bez svojih glasila:

Ali kad su hitlerovci bili u letu 1942. jur skoro vsim hrvatskim pisateljem prebrani pisanje, kad je kalendar dohajal jur s poletnim zakašnjenjem, i nazadnje, kad je jur i „papir zmanjkal“ za hrvatsku štampu, onda se, 1943., i kalendar već nije pokazal u naših stranih. Tako je nastala potpuna tišina i gluhoća okol nas. (Horvat 1946: 37)

Treće što podcrtava Horvat germanizacija je hrvatskih škola. Naime, na početku svake školske godine ravnatelj su dobivali naputke da se počinje u prvim razredima s njemačkom abecedom (Horvat 1946: 37) i to je malo-pomalo promijenilo sustav:

Posledica vsih tih nacionalsocijalističkih nastojanj bila je, da je hrvatski jezik vreda skrsnul skoro iz vsih škol gornji tri kotarov. Držal se je još nekako i održal se je do 1945 – pomoćom rodoljubivih učiteljic i učiteljev – samo u puljanskom kotaru (Horvat 1946: 37).

Iznose se podatci o stradanjima i žrtvama toga razdoblja: “Naši borci i mučenici” (38–43) i “Kako su prešla naša sela kroz boj” (44–46). Doznaje se da je Drugi svjetski rat uzeo veliki danak među Hrvatima u Gradišću, pa se tako npr. donosi da je u Cindorfu u ratu palo 100 vojnika Cindorfčana, u Pandrofu 99, u Vulkaproderštofu 71, u Rasporku 54, u Novom Selu 40, a i manje su sredine kao Marčindorf, Čemba, Rupišće imali svoje žrtve i gubitke. Horvat posebno apostrofira stradanja pojedinaca iz kulture, Crkve i prosvjete. Govori se o progonu hrvatskih svećenika – Matije Semelikera

koji je uz tamnicu u Beču dvije godine proveo u koncentracijskome logoru Dachau što je i opisao u svojim memoarima *Bog u Dahavi*, zatim Ludovika Meršića čija je “Kalvarija počela (...) odmah po posedjenju Austrije. Gestapo ga je mučil u mnogih pre-slušavanjih kot fanatičnog duhovnika, kot monarhista a najveć kot Hrvata” (Horvat 1946: 41), a taj prikaz zaokružuje progonom i stradanjem svećenika Štefana Ostovića, najviše rangiranoga svećenika u Gradišću “nadesetnik, papin tajni komornik, dakle najviši časnik med hrvatskimi gradišćanskimi duhovniki” (Horvat 1946: 42) koji je umro 1939. u Sauerbrunnu nakon što je protjeran iz svoje župe. Horvat piše i o sudbinama progonjenih učiteljica (Ana Horvat) i učitelja (Rudolf Klaus) koji je “hrvatski školski nadzornik, poznat nacionasocijalistom kot ekstreman Hrvat, odmah (...) po prevratu otpušćen iz službe prez penzije i zatvoren u Železnu na 6 tajejan” (Horvat 1946: 42). Na kraju teksta donosi imena i onih koji su stradali po gradišćansko-hrvatskim selima od Štikaprona do Pandrofa. Kao zrcalni dio onoga što se događalo u vrijeme Drugoga svjetskog rata opisuje se i rat na području bivše Jugoslavije. Uvodni dio odnosi se na povijesni tijek Drugoga svjetskog rata u cijelome svijetu, napose u Austriji. Navodi se i stradanje u Jugoslaviji u ratu, ali se prikazuje i tijek rata u članku “Borba narodov Jugoslavije za slobodu” koju potpisuje Branimir Tukavac iz Frankanave. U koledaru se opisuje i spomenuta nova politika u novoj državi FNRJ, ističu se ideologemi bratstva i jedinstva, slavi se lik i djelo maršala Josipa Broza Tita upravo pjesmom Vladimira Nazora “Titov ‘Napried’”. U nizu partizanskih ratnih pjesama objavljene su sljedeće: “Aoj goro!”, “Jedina kći ide u partizane”, “Pozdrav ranjenika”, “Na Kordunu grob do groba”, “Leteće tvrđave”. U kalendaru se donosi i popis onih koji su od 1942. preminuli, popis nije bilo moguće objaviti ranije jer su upravo 1942. prestale izlaziti *Hrvatske Novine*, tako da se u rubrici “Ki su od nas pošli” (84–92), uz kratak biografski opis, donose imena preminulih gradišćanskih Hrvata. Martin Meršić mlađi piše o obljetnici smrti (stotoj) Jožefa Ficka (“Jožef Ficko, naš književnik”), a posebno je poglavlje kalendara posvećeno hrvatskoj domoljubnoj lirici (“Pjesme iz hrvatske književnosti”) koja započinje hrvatskom himnom “Lijepa naša domovino” u kojoj su kurzivom istaknuti stihovi himne.

Iz starije dionice hrvatske književnosti donose se stihovi Ivana Gundulića (“Objavi, Danice jasni zrak objavi!”), Marka Marulića (“Divici Mariji”), Frana Krste Frankopana (“Pastirica”). Istaknuli smo da takav izbor kanonskih autora starije hrvatske književnosti govori o autorovu identitetskome polazištu, svakako se iščitava jasno narodno, kršćansko i hrvatsko opredjeljenje koje je ponajbolje oblikovao uvodim tekstem “Po kršćansku i po hrvatsku” objavljenim u kalendaru za 1972. godinu.

Također autor je naznačio i noviju dionicu hrvatske književnosti koja započinje s Preradovićem (“Rodu o jeziku”), a objavljene su i pjesma Silvija Strahimira Kranj-

čevića, ("Slavenska lipa") Dragutina Domjanića ("Loza žuti" – na kajkavskome) i Augusta Harambašića ("Tri čaše"). Iščitava se Horvatovo dobro poznavanje hrvatske književnosti i kulture, ali i svojevrzni presjek bogatstva hrvatskoga jezika (predstavljen je i štokavski i kajkavski i čakavski idiom). Na kraju dijela s pjesmama iz hrvatske književnosti objavljuje se pjesma Branka Ćopića "Oj, Sokole" i "Slavenska domovina" uzniaka iz rimskoga zatvora Zdenka Štambuka u kojoj se u ono vrijeme prije Informbiroa slave i Staljin i Rusija. Možda to treba smatrati čistom pragmatikom jer urednik Štefan Horvath u svome sjećanju na početak izlaska *Crikvenog glasnika Gradišća* iznosi: "Nije bilo jednostavno tiskati, izdavati Glasnik u onom vrmenu i to u ruskoj zoni. (...) Glasnik je živio uvijek u strahu. Ruska komandantura je odlučila način života Glasnika" (Horvath 1985: 104).

Od gradišćanskih suradnika prozne tekstove objavljuju: Petar Jandrišević "Po cigansku" i "U kaši (stinjačka sličica)"; Bela Schreiner "Zvezda morska" i "Seljačka buna" (povijesna pripovijest); Ignac Horvat objavljuje novelu "Dva brata" te poučni tekst "Duhanske neprilike i pušačke nevolje", poeziju objavljuju: Ferdi Sinković<sup>8</sup>, Jožef Radostič<sup>9</sup> i Alfons Kornfeind<sup>10</sup> iz Stinjaka. Može se govoriti o domaćoj dionici kalendara, bez inkorporiranih sadržaja iz nove domovine. Ipak uvrštavanjem uspomena na Dometra Lemperga (koji je u vrijeme Drugoga svjetskog rata bio u njemačkoj vojsci) i Bele Schreineru (koji je bio njemački vojnik na bojišnicama od Staljingrada do Jugoslavije te sudjelovao u napadu na Drvar), Horvat je pokazao uredničku snagu i pravac bez zaborava, nastavljajući na vrijednostima koje je gradišćanskohrvatska kultura ostvarivala u Austriji između dva svjetska rata. Uvrštavanjem spomena na Lemperga, dala je poticaj novomu stvaralaštvu, napominje to u osvrtu na svoje stvaranje Anton Leopold, jedan od najproduktivnijih književnika u Gradišću u poraću do naših dana. Sam Leopold govori o utjecaju *Gradišće kalendara* i teksta o Lempergu:

(...) Lemperg kao običan djelač i čovik bez više školske naobrazbe uvijek se trsio nešto napisati i pjevati pjesme u svojem materinskom jeziku (...) Isti članak o Dometru Lempergu djelovao je na mene toliko, da se je u meni probudilo zanimanje i težnja da, i ja pokušim takove pjesme pisati (Leopold 1976: 139).

Objavom je Schreineru Horvat omogućio nastavak afirmacije mlađoj generaciji autora koje je prekinuo u stvaranju nametnuti rat. Horvat je tada najznačajniji pro-

<sup>8</sup> Autor objavljuje pjesmu "Priroda".

<sup>9</sup> Autor objavljuje pjesmu "Pjevač u gajbi".

<sup>10</sup> Autor objavljuje pjesme: "Majkino srce", "Kost", "Za mast i pšenicu", "Mor Safari".

zni pisac u gradišćanskohrvatskoj književnosti. Stvorio je, kako ističe Stojević kad govori o njegovoj prvoj knjizi proza *Veliki i mali*, “literarni program: osvijestiti svoj narod, upozoriti na uzroke, pružiti rješenja ili ih sugerirati” (Stojević 1994: 60). Uz svoje objave u *Gradišće kalendaru* iz 1946., Horvat već 1947. objavljuje u Beču možda svoje najznačajnije djelo, zbirku pripovijedaka *Iz naše stare gore*, a ujedno je i intenzivirao razvoj gradišćanskohrvatske kulture i književnosti jer je upravo porače dalo vrsne autore – Bintingera, Blazović, Leopold, Schreiner, Vuković i dr. Konačno, Schreiner je u tome razdoblju napisao i omladinski roman *Probijanje u vječni led* o ekspediciji na Sjeverni pol (u 19. stoljeću) u kojoj su sudjelovali hrvatski mornari kada je otkrivena zemlja Franje Josipa te autobiografski ratni roman *Skok konjića*.

## ZAKLJUČAK

Pojava *Gradišće kalendaru* 1945. u Zagrebu, a sljedeće godine u Gradišću, dala je nemjerljiv doprinos očuvanju identiteta gradišćanskih Hrvata. Kalendar je bio velik poticaj razvoju kulture u tome prostoru, s druge je strane u teškome vremenu izgradnje austrijskoga društva nakon nacionasocijalizma dao impuls novim publikacijama.<sup>11</sup> Njegovo kontinuirano izlaženje omogućilo je početke objavljivanja i suvremenim gradišćanskohrvatskim piscima: Čenar, Šoretić, Tažký i ostali. Unatoč poslijeratnomu vremenu Ignac Horvat dao je kalendaru gradišćanskohrvatski štih, uz male ustupke ondašnjoj politici koji ipak nisu prevladali onu temeljnu nakanu da se novom publikacijom djeluje na očuvanje identiteta Hrvata koji su trebali u novim uvjetima nastaviti svoj život i nacionalni razvoj u trenutku koji nije bio sklon Hrvatima u Gradišću. Istaknuo je tu situaciju i Bela Schreiner u tekstu “Važnost štampe za narodnu svist”.<sup>12</sup> Spomenuta suradnja koju je ostvario Ignac Horvat s Matom Ujevićem, koji je intenzivirao suradnju s gradišćanskim Hrvatima između dva svjetska rata, nije nastavljena

<sup>11</sup> “O Uskrsu 1946. dočekan je hrvatski crkveni časopis *Crikveni glasnik Gradišća*, koji je do danas ostao najvažniji stup kršćanskog novinstva. (...) I tada je sve odjednom krenulo redom: *Naše selo*, 1947, čiji je urednik bio Rudolf Klaudus, a odmah zatim *Naš tjednik* pod uredništvom Frica Bintingera, čime je tjedni časopis iz 1910. ponovno oživio. (...) Uz te prve korake pridružio se 1957. vrijedan jezični glasnogovornik hrvatskih studenata u Beču *Glas* (1957. – 1963.), od 1969. *Novi glas*.” (Benčić 1995: 268)

<sup>12</sup> “Strah i rezignacija po zadnjem velikom boju, piskarenje jednog dijela austrijskih novin, da Hrvati moraju odstupiti nimškim prognalim grupam (Vertriebene Volksdeutsche) iz Češke, Ugarske i Jugoslavije svoja sela i svoje dome uzbukali su naše ljudstvo. Zato nije bilo čudo, da su neki počeli dvojiti za svoj opstanak u budućnosti i gledali svoj jedini spas u potpunoj asimilaciji, ča se do danas nastavlja” (Schreiner 1985: 24).

nakon Drugoga svjetskog rata (Benčić 2000: 312). Razumljivo je to jer je Ujević bio nepoćudan nakon Drugoga svjetskog rata, a ondašnji komunistički režim nije prihvaćao jasno izražen hrvatski identitet Gradišća.<sup>13</sup> Uza sve izazove (ideologiju, uvođenje novoga socijalističkog sustava u FNRJ i dr.), Ignac Horvat, kako smo već istaknuli, novi je kalendar uz neke manje ustupke oblikovao po “gradišćanskohrvatsku”. Govori to i o Horvatu osjećaju povezanosti sa starom domovinom koji je kod njega prisutan od dvadesetih godina dvadesetoga stoljeća, od njegovih prvih posjeta Hrvatskoj (Stojević 1994: 9), ali i o osjećaju da se može osloniti na Zagreb u vremenima kada za tiskanje u Austriji nisu bili stvoreni uvjeti, posebice za manjinski tisak.<sup>14</sup> S druge je strane Ignac Horvat mudro i razborito, pragmatički iskoristio svoje veze i odabrao Zagreb za početak svojega projekta u interesu novoga procvata gradišćanskohrvatske kulture nakon Drugoga svjetskog rata kao залог očuvanja identiteta i kulture. Mora se reći da je gradišćanskohrvatska kultura upravo jačala u trenucima čvršćega povezivanja s matičnom kulturom što je na tragu utemeljitelja suvremene gradišćanskohrvatske kulture Mate Meršića Miloradića.<sup>15</sup>

Zanimljivo je da se kalendar seli iz Zagreba gdje je tiskan prvi broj nakon Drugoga svjetskog rata “ki se je onda zbog našega slabijeg gospodarstvenoga stanja tiskao u Zagrebu” (Leopold 1976: 138) u Gradišće te “je broj iz 1947. tiskao Viktor Horvath u Niuzlju” (Zvonarich 2013: 171). Već sljedeće godine, 1948. tiskanje preuzima Hrvatsko nakladno društvo sa sjedištem u Beču te je kalendar tiskan u bečkome Tipografskom zavodu. Od 1961. kalendar izdaje Hrvatsko štamparsko društvo, a taj svezak Ignac Horvat započinje prilogom “Hrvati u Željezanskoj biskupiji” u kojemu govori o crkvenome i svjetovnome položaju Hrvata na prostoru koji je sada objedinjen u Gradišću, odnosno pod novoosnovanom biskupijom. Horvat zaključuje da su sad Hrvati ujedinjeni na svome povijesnom prostoru na koji su došli, jedina nepravda je učinjena što i ostali dio hrvatskoga stanovništva nije priključen Austriji, već je

<sup>13</sup> “Komunistička Jugoslavija je imala svoju prijeku nevolju s gradišćanskim Hrvatima, koji se nisu nikako mogli uvrstiti u ‘jugoslavenizam’ i hrvatskosrpski/srpskohrvatski jezik, pa se nadležnost bez prave kompetencije gurala od Matice iseljenika do drugih različitih organizacija u Hrvatskoj” (Benčić 2000: 315).

<sup>14</sup> Tako Štefan Horvath piše o uvjetima iz 1946. (dakle godinu nakon što je Ignac Horvat ostvario kalendar) za tiskanje *Crikvenog glasnika Gradišća*: “Nije bilo struje, nego stinje petrolejske lampe je pomagao uredniku sastavljati pojedine broje. Nije bilo papira, a još manje stroje za štampanje (tisak). Prvi broji su se pisali u rukopisu rukom. Nije bilo telefona, ceste, vozila, zato se je urednik svaki deseti dan vozio u Beč na otvorenom teretnjaku. Ako je curila godina, ili padao snig, se je morao s ponjavom pokriti s onimi, ki su vozili hranu sakrto u Beč” (Horvath 1985: 104).

<sup>15</sup> Vidmarović za taj Meršić Miloradićev osjećaj ističe da se “zalaže za ideju kulturnog hrvatskog prostora, svjestan da narodna manjina mora održavati duhovne veze s matičnim narodom (...)” (Vidmarović 1996: 64).

ostao u Mađarskoj, a riječ je o petnaest sela s oko 10 500 stanovnika (Horvat 1961: 31). Nadalje u istome svesku, nakon uvodnoga teksta u rubrici “Naši pokojnici”, znakovito se objavljuje na prvome mjestu *in memoriam* kardinalu Alojziju Stepincu, što govori o Horvatu čvrstom stavu o jedinstvu hrvatske kulture kako je shvaćaju i njegovi prethodnici na početku 20. stoljeća (Karall i Mate Meršić Miloradić). Odnosno građenju svoga puta i hrvatskoga identiteta na polazištima Katoličke Crkve i veze gradišćanskih Hrvata sa starom domovinom. Možda je ponajbolje Ignac Horvat svoja identitetska uporišta: kršćanstvo i hrvatstvo naznačio u članku “Po kršćansku i po hrvatsku”, objavljenome u *Gradišću* za 1972. godinu. Gradišćansku književnost i njezine aktere od samih početaka vezuje za Katoličku Crkvu, smatrajući da je vjerski predznak publikacije presudan jer crkvene kalendare čita mnogo više “našega hrvatskoga naroda” nego što ih čitaju ostali narodi, potvrđujući to podatkom od preko četiri tisuće pretplatnika (Horvat 1972: 30) “dok su ona izdanja zadnjih desetljeć, ka nisu kazala nikakvo kršćansko obilježje, po kratkom vrimenu nestala iz našeg hrvatskog tiska” (Horvat 1972: 30). S druge strane, Horvat ističe i povezanost kršćanstva i hrvatstva, jer “ki ljublu naše kršćansko štivo, ti isti i najvolu čitati u svojem hrvatskom jeziku” (Horvat 1972: 30), na tome tragu podcrtava i važnost kalendarskih publikacija koje održavaju dodir raseljenoga naroda sa svojom kulturom. O ulozi Crkve kao pronositelja i zaštitnika hrvatskoga identiteta pisao je i Nikola Benčić, pritom istaknuvši upravo vodeću ulogu svećenika.<sup>16</sup>

Konačno, u dugome je razdoblju izlaženja *Gradišće kalendar* donosio niz zanimljivih priloga o životu i kulturi Hrvata u Austriji, mnoge su teme analizirane iz manjinske vizure Gradišća stvarajući prepoznatljiv kulturni imaginarij koji je u prvome redu usmjeren očuvanju nacionalne kulture i identiteta, pritom opravdavajući kalendarsko izdavaštvo te nasljeđujući bogatu kalendarsku izdavačku praksu u Gradišću od početka 19. stoljeća.

<sup>16</sup> “Nij se pitalo samo za nauku Crikve već i za svakidanje potriboće, med ke je spadala i kultura s jezikom i svim, ča se pod tim razumi. Tako je Crikva bila čuvar svih formov, ona je dala narodu čutenje čvrščine, doma, pomagača. Farniki su bili liječnici, dušobrižnici, jezikoslovci, sve, zaista sve za narod” (Benčić 1975: 31).

## LITERATURA

- BACALJA, Robert. 2007. "Jagićevi prikazi i ocjene novije hrvatske književnosti". *Zbornik o Vatroslavu Jagiću*. Zagreb: Hrvatski studiji: 353–366.
- BACALJA, Robert. 2015. "Vjekoslav Maštrović o zadarskim koledarima". *Zbornik o Vjekoslavu Maštroviću*. Zadar: Znanstvena knjižnica Zadar: 37–48.
- BENČIĆ, Nikola. 1975. "Naša odgovornost danas". *Gradišće kalendar*: 30–33.
- BENČIĆ, Nikola. 1995. "Pismo i književnost". *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*. Zagreb: Nakladni zavod Globus: 248–276.
- BENČIĆ, Nikola. 2000. "Književne veze s Hrvatskom". *Književnost gradišćanskih Hrvata od 1921. do danas*. Zagreb: Sekcija DHK i Hrvatskog P.E.N-a za proučavanje književnosti u hrvatskom iseljeništvu: 312–317.
- BENČIĆ, Nikola. 2016. "Naši kalendari". *Zbornik o Nikoli Benčiću*. Željezo: Hrvatsko štamparsko društvo: 306–307.
- BENČIĆ, Nikola. 2017. *Miloradić (Život, djelo i poslovanje Mate Meršića Miloradića 1850. – 1928.)*. Željezo: vlastita naklada Nikole Benčića.
- BOŠKOVIĆ STULLI, Maja i Divna ZEČEVIĆ. 1978. *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga I. Usmena i pučka književnost*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber – Mladost.
- BREŠIĆ, Vinko. 2005. *Čitanje časopisa*. Zagreb: Matica hrvatska.
- FERŽIN, Mate. 1985. "Zbogom, dragi štitelji!". *Novine i časopisi Gradišćanskih Hrvatov*. Željezo: Hrvatsko štamparsko društvo: 90–91.
- HORVATH, Štefan. 1985. "Prva lastavica novoga protulića". *Novine i časopisi Gradišćanskih Hrvatov*. Željezo: Hrvatsko štamparsko društvo: 103–105.
- HORVAT, Ignac. 1946. "Postanak kalendara". *Gradišće kalendar*: 30.
- HORVAT, Ignac. 1946. "Gradišćansko hrvatstvo pod nationalsocijalizmom". *Gradišće kalendar*: 34–38.
- HORVAT, Ignac. 1946. "Naš put u novo razdoblje". *Gradišće kalendar*: 31–34.
- HORVAT, Ignac. 1946. "Naši borci i mučenici". *Gradišće kalendar*: 38–44.
- HORVAT, Ignac. 1961. "Hrvati u Željezanskoj biskupiji". *Gradišće kalendar*: 31–32.
- HORVAT, Ignac. 1968. "S Matom Ujevićem kroz Hrvatsku". *Gradišće kalendar*: 72–80.
- HORVAT, Ignac. 1972. "Po kršćansku i po Hrvatsku". *Gradišće kalendar*: 30–31.
- IVON, Katarina. 2018. *Od Kačića do Svačića. Imagologija i ideologija zadarskih koledara*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- JAGIĆ, Vatroslav. 1869. "Živi li napreduje li naša književnost". *Vienac* 1, 1: 19–23.
- KARALL, Mate. 2000. "Naš kalendar". *Crtice iz seoskog žitka*. Željezo: Hrvatsko štamparsko društvo: 82–85.
- LEOPOLD, Anton. 1975. "Kaplje iz jednog pera (Ignacu Horvatu)". *Gradišće kalendar*: 42.

- LEOPOLD, Anton. 1976. "Kako sam počeo pisati . . .". *Gradišće kalendar*: 138–142.
- MAŠTROVIĆ, Vjekoslav. 1957. "Kalendarski zbornici Matice dalmatinske i Hrvatske knjižarnice u Zadru (1863.-1910.)". *Radovi instituta JAZU u Zadru*, sv. 3: 271–283.
- MERŠIĆ MILORADIĆ, Mate. 1978. "Šarom barom s našim kalendarom". *Jačke*. Željezno: Hrvatsko štamparsko društvo: 371–375.
- MERŠIĆ, Martin st. 1991. *Spominki*. Željezno: Hrvatsko štamparsko društvo.
- MILORADIĆ, Mate. 1946. "Molitva". *Gradišće kalendar*: 29.
- M. M. 1974. "U spomen našem Kalendaru prof. Ignacu Horvatu". *Gradišće kalendar*: 34.
- SCHLAG, Gerald. 1995. "Gradišćanski Hrvati od 1918. do 1945. godine". *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*. Zagreb: Nakladni zavod Globus: 155–198.
- SCHREINER, Bela. 1985. "Važnost štampe za narodnu svist". *Novine i časopisi Gradišćanskih Hrvatov*. Željezno: Hrvatsko štamparsko društvo: 21–27.
- STOJEVIĆ, Milorad. 1992. "Ignac Horvat". *Fluminensia* 4, 1: 47–82.
- STOJEVIĆ, Milorad. 1994. *Ignac Horvat*. Crikvenica: Libbellus.
- STOJEVIĆ, Milorad. 2006. *Tri stvari gradišćansko-hrvatskoga knjiženstva*. Rijeka: Riječki nakladni zavod.
- TATARIN, Milovan. 2008. "Uloga pučkih kalendara u stvaranju hrvatske čitateljske publike". *Raslojavanje jezika i književnosti. Zbornik radova 34. seminara Zagrebačke slavističke škole*. Zagreb: Filozofski fakultet – Zagrebačka slavistička škola: 107–141.
- VIDMAROVIĆ, Đuro. 1996. *Gradišćanskohrvatske teme*. Crikvenica: Libellus.
- ZEČEVIĆ, Divna. 1982. *Pučko književno štivo u hrvatskim kalendarima prve polovice 19. stoljeća. I. dio*. Osijek: Izdavački centar "Revija" – Radničko sveučilište "Božidar Maslarić".
- ZVONARICH, Katarina. 2013. *Die kalendar literatur der Burgneladnsiche Kroaten von 1806 bis 2012. / Kalendari gradišćanskih Hrvatov od 1806. do 2012.* Tarjštof/Tarusdorf: Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvatov / Wissenschaftliches institut der Burgnladischen Kroaten.

**BETWEEN THE NATIONAL IDENTITY AND INDEOLOGY.  
GRADIŠĆE KALENDAR IN 1946.**

---

ROBERT BACALJA  
KATARINA IVON

---

SUMMARY

The paper analyses the first issuing year of *Gradišće kalendar* (i.e. Burgenland calendar), started and edited by Ignac Horvat until his death (1973). Horvat chose to print the newly founded publication in Croatia because the conditions for printing in Austria were not appropriate. The affair brought about somewhat of an editorial challenge, given that the situation in Croatia had changed under the influence of the new state system and communist ideology. The calendar had a significant role in the development of the Burgenland-Croatian literature and culture of the post-war period, especially because of the socio-historical context in which Croats found themselves in Austria. With his literary contributions and his contemporaries' contributions, Ignac Horvat laid the foundation for the newer Burgenland-Croatian literature, whilst affirming a number of new names that have marked the literature of Burgenland to this day (Ana Šoretić, Jurica Čenar). In its thematic analysis that took on the perspective of minorities, *Gradišće kalendar* offered a recognizable cultural imaginarium oriented towards the native culture, thus confirming the undeniable role of Ignac Horvat in the preservation and promotion of the Croatian national identity.

KEYWORDS:

*identity, ideology, Gradišće kalendar, Ignac Horvat, Burgenland-Croatian literature*

